

Որպես տնային տնտեսությունների բարեկեցության վրա ազդող ուղղակի (անմիջական) սոցիալական ազդեցություն դիտարկվում են տնային տնտեսությունների եկամուտների, սպառողական ծախսերի, ինչպես նաև աղքատության մակարդակի փոփոխությունը: Այս անմիջական փոփոխությունները դրդում են տնային տնտեսություններին համապատասխան ճգնաժամի հաղթահարման ռազմավարություններ որդեգրել, որի հետևանքով ծագում է ածանցյալ (նախորդից անմիջականորեն բխող) սոցիալական ազդեցությունը տնային տնտեսությունների վրա: Որպես բացասական ազդեցություն հանդես են գալիս՝ թերսնուցման դեպքերի աճը, կրթության վրա կատարվող ծախսերի կրճատումը կամ դադրեցումը, առողջության հետ կապված փոփոխություններ:

Այսպիսով՝ առաջարկվող եղանակը ներառում է ճգնաժամի սոցիալական ազդեցության տարածման լրիվ շղթան, որի հիմքում տնային տնտեսությունների բարեկեցության փոփոխությունն է և դրանից բխող հետևանքները: Մոտեցումն առաջարկում է ճգնաժամի սոցիալական ազդեցության փոխանցման ուղիների, ինչպես նաև այդ ուղիները բնութագրող ցուցանիշների փոփոխության միջոցով տնային տնտեսությունների բարեկեցության վրա ազդող փոփոխականների կամ ցուցանիշների ավելի լայն շրջանակ, որոնց փոփոխությունը հանգեցնում է տնային տնտեսությունների բարեկեցության փոփոխությանը: Այս մեխանիզմը կարող է կիրառվել ներկա արժույթային ճգնաժամի երկարաժամկետ ազդեցությունը դիտարկելու համար, ինչպես նաև հետագայում ՀՀ-ում արժույթային ճգնաժամի կրկնվելու դեպքում՝ սոցիալական ազդեցությունը գնահատելու համար:

ՆԱՐԻՆԵ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան
տնտեսագիտության ինստիտուտի ասպիրանտ

ԿԱՌԱՎԱՐՉԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ԱԶԱԿՑՄԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒՄԸ

Մարդկությունն իր զարգացման ներկայիս փուլում գտնվում է տեղեկատվական դարաշրջանում, որին բնորոշ են փոփոխությունների հսկայական արագություններ և դրա հետ կապված մեծ հնարավորություններ և վտանգներ: Արդեն իսկ հսկայական ծավալներով տվյալների հավաքագրման արագությունները մի քանի անգամ գերազանցում են տնտեսության զարգացման աճը: Հաշվողական տեխնիկայի և հեռահաղորդակցության միջոցների սրընթաց զարգացումը, հսկայական քանակությամբ տվյալների կուտակումը, տվյալների փոխանցման բարձր արագությունները ձևավորել են նոր հասկացություն՝ գլոբալ տեղեկատվական հասարակություն¹:

Գլոբալ տեղեկատվական հասարակության համար տեղեկատվությունը դիտարկվում է որպես ռեսուրս, որը միշտ գոյություն է ունեցել, բայց երբևէ չի դիտարկվել որպես տնտեսական կատեգորիա, իսկ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառման դեպքում այդ ռեսուրսը դառնում է նոր տեղեկատվական արտադրանք կամ տեղեկատվական ծառայություն՝ սերտաճելով բիզնեսի կազմակերպման ժամանակակից համակարգերի հետ:

Բիզնեսի զարգացման հիմնական նախապայմաններից են հմուտ ղեկավարումը, անձնակազմի արդյունավետ աշխատանքի ապահովումը, բիզնես-գործընթացների նախագծումը և իրականացումը, կազմակերպչական և տնտեսական գործունեության խելացի կազմակերպումը ու մշտական մոնիթորինգը: Ժամանակակից բիզնեսը ղեկավարելու համար պետք է կարողանալ ղեկավարել ներքին և արտաքին մեծամասշտաբ քանակով տվյալներն ու տեղեկատվությունը, ունենալ այնպիսի հմտություններ և հնարավորություններ, որոնք թույլ կտան ստացված տեղեկատվությունը օգտագործել կառավարչական ճիշտ որոշումներ կայաց-

¹ Грабауров В.А., Информационные технологии для менеджеров, М., Финансы и статистика, 2001.

նելու համար:

Դժվարությունը կայանում է նրանում, որ մարդկությունը անընդհատ ավելացնում է տեղեկատվության ծավալները, և դա 21-րդ դարի առանձնահատկություններից է: Այս փոփոխությունները զգալիորեն ազդեցին բիզնեսի վրա, տեղեկատվական տեխնոլոգիաները փոխեցին աշխատելու ձևը և հիմք ստեղծեցին նոր և մրցունակ էլեկտրոնային բիզնեսի համար: Ելակետը կարելի է համարել 1957 թվականը, երբ ԱՄՆ-ում տեղեկատվական ոլորտում աշխատողների թիվը հավասարվեց արտադրությունում աշխատողների թվին¹:

Այսօր կազմակերպությունների համար դժվար է պահպանել արժեքավոր տեղեկատվություն, իսկ լինել նրա միակ տիրապետողը՝ գրեթե անհնարին է: Մյուս կողմից՝ տեղեկատվական հասարակությունը արտադրում է բիզնեսի համար օգտակար և կարևոր տվյալներ, որոնք կարելի է ազատ ձեռք բերել և օգտագործել գործունեության արդյունավետության բարձրացման համար: Շուկայական տնտեսության պայմաններում կազմակերպությունը ներքին և բազմազան արտաքին աղբյուրներից ստանում է շատ կարևոր գործնական և տնտեսական տեղեկատվություն:

Տեղեկատվության արտաքին և ներքին հոսքերի հիման վրա որոշումներ կայացնելու համար անհրաժեշտ են ճշգրիտ վերլուծված տվյալներ: Արտաքին տեղեկատվության հավաքագրումը և վերլուծությունը կազմակերպության մարքեթինգի գլխավոր գործառնություններից է, իսկ ներքին տեղեկատվությունը, որպես կանոն, հիմնվում է կառավարչական հաշվառման վրա:

Կազմակերպության ֆինանսատնտեսական գործունեությունը կազմված է անընդմեջ բիզնես-գործընթացներից, ընդ որում՝ ֆինանսական գործունեությունը ներառում է ներդրումային, վարկային, հարկային, ապահովագրական և այլ գործառնություններ, իսկ տնտեսականը՝ մատակարարում, արտադրություն և իրացում: Կազմակերպության ռեսուրսները ներառում են միջոցներ, հնարավորություններ, արժեքներ, եկամտի աղբյուրներ, որոնք ապահովում են կազմակերպության կայուն գործընթացը և շահույթը: Ցանկացած կազմակերպության նյութական, ֆինանսական, վարչական, աշխատանքային, տեղեկատվական և մտավոր հիմնական ռեսուրսները կազմում են համապատասխան կառավարման ենթակա հոսքեր:

Կարևոր է հաշվի առնել այն փաստը, որ կազմակերպության տեղեկատվական և հաղորդակցման հոսքերը օգտագործվում են ամբողջ հոսքերի արդյունավետ դեկավարման համար և աջակցում են կառավարչական որոշումների համակարգի աշխատանքին: Կառավարչական որոշումների աջակցման համակարգերի մշակման և ներդրման նպատակը կազմակերպության ղեկավարներին մեթոդաբանական և տեղեկատվական աջակցությամբ ապահովումն է:

Կազմակերպության ողջ կառուցվածքը իր գործունեության ընթացքում աշխատանքի է բերվում բոլոր տեղեկատվական հոսքերով և հանդիսանում է կազմակերպության տեղեկատվական համակարգ, որը գործի է դրվում ողջ տեղեկատվական, փաստաթղթային հոսքերի միջոցով:

Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգահեռ փոխվել է նաև ավտոմատացված տեղեկատվական համակարգերի (ԱՏՀ) օգտագործման մոտեցումները (աղյուսակ 1): Ներկայումս լայն տարածում են ստացել բիզնեսի համար նախատեսված ԱՏՀ-ները, որոնցից ամենահայտնին կառավարչական որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ն է:

Որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ներին բնորոշ են մի շարք կարևոր առանձնահատկություններ՝ կողմնորոշում դեպի կազմակերպության ղեկավարը, «Top Down» համակարգի կառուցվածք, տվյալների գրանցում գեներացման վայրում, կատարողների կողմից անհրաժեշտ տվյալները ղեկավարությանը փոխանցելու հնարավորություն, բոլոր հետաքրքրված սպառողներին տեղեկատվության հասանելիություն և այլն: Որոշումների աջակցող համակարգերը ինտերակտիվ համակարգեր են՝ նախատեսված միջին կամ բարձր մակարդակի ղեկավարների համար: Դրանք ներառում են այնպիսի տվյալներ և մոդելներ, որոնք կառավարչին օգնում են լուծել բիզնեսին վերաբերող, հատկապես հստակ կառուցվածք չունեցող խնդիրները: Համակարգի հիմքում ընկած մոդելը կարող է լինել ինչպես պարզ, այնպես էլ համալիր:

¹ Граничин О.Н., Кияев В.И., «Информационные технологии в управлении», Бином, 2008.

Տեղեկատվական համակարգերի զարգացման փուլերը¹

Ժամանակաշրջան	Տեղեկատվական համակարգերի տեսակները	Կիրառման նպատակը	Սարքավորումներ
1950-1960թթ.	Փաստաթղթերի մշակում էլեկտրամեխանիկական և հաշվապահական մեքենաներով	Տվյալների մուտքագրում և աշխատավարձի հաշվարկում	Առաջին սերնդի IBM
1960-1970թթ.	Տեղեկատվական համակարգեր արտադրական տվյալների համար	Հաշվետվությունների պատրաստում	IBM/360
1970-1980թթ.	Կառավարչական հսկման համակարգեր (իրացում)	Առավել իրատեսական որոշումների մշակում	Անհատական համակարգիչներ
1980-2000թթ.	Ռազմավարական տեղեկատվական համակարգեր	Գործունեության արդյունավետության բարձրացում	Տեղեկատվական համակարգերի ձևավորում
2000-2010 թթ.	Կորպորատիվ տեղեկատվական համակարգեր	Համալիր լուծումներ	Տեղեկատվական համակարգերի բազմազանություն

Որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ները նախատեսված են հնարավորություններ ընձեռելու, ոչ թե պարզապես տեղեկատվական պահանջումները բավարարելու համար: Դրանք մասնագիտացված են ըստ առանձնահատուկ, հերթերի ձևավորման, գնահատման և այլ տիպի որոշումների կայացման աջակցության: Որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ները վերջնական օգտագործողին տվյալների և գործիքային միջոցների կառավարման հնարավորություն են տալիս, ճկուն են և արագ, հիմնվում են պրոֆեսիոնալ վերլուծության և նախագծման վրա, իսկ ելքային տվյալները պատկերվում են մոդելների, ծրագրերի և գրաֆիկայի տեսքով:

Ղեկավարները գործունեության ընթացքում առնչվում են տարբեր տեսակի խնդիրներ լուծելու և որոշումներ կայացնելու հետ: Կապված խնդրի բնույթի հետ՝ որոշումները լինում են կառուցվածքային (ենթակա են ծրագրավորման), թույլ կառուցվածք ունեցող և կառուցվածք չունեցող: Ուսումնասիրվող համակարգերը նախատեսված են թույլ կառուցվածք և կառուցվածք չունեցող կիրառական վերլուծության համար² և կարող են օգտագործվել ընկերության տարբեր մակարդակներում: Միայն է ենթադրել, որ մեծ կազմակերպություններում որոշումները կայացվում են միայն առանձին անհատների կողմից: Իրականում որոշումների մեծ մասը կոլեկտիվ է ընդունվում, քանի որ խոշոր կազմակերպությունում որոշումների կայացումը, ըստ էության, խմբային գործընթաց է և որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ները կարող են նախատեսված լինել խմբի կողմից որոշումների կայացումը հեշտացնելու համար:

Որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ները լայն կիրառություն ունեն ֆինանսական վերլուծությունների իրականացման համակարգերում: Բազային մոդելի արդյունքներն ուսումնասիրելուց հետո կառավարիչն իրականացնում է «Ինչ կլինի, եթե» տիպի հետազոտություն՝ փոխելով մեկ կամ մի քանի մուտքային տվյալները, որպեսզի որոշվի դրանց ազդեցությունը ելքային տվյալների վրա: Օրինակ՝ կառավարիչը կարող է հետազոտել շահութաբերության ցուցանիշի փոփոխությունը, եթե արտադրանքի վաճառքի ծավալը աճի տարեկան 15 %-ով:

Որոշումների աջակցման ԱՏՀ-ների հիմնական հնարավորություններն են.

- օրինակների վերլուծություն (case analysis)՝ ելքային մեծությունների գնահատում մուտքային ֆիքսված փոփոխականների հիման վրա,
- պարամետրական վերլուծություն (ինչ կլինի, եթե)՝ ելքային մեծությունների գնահատում՝ մուտքային արժեքների փոփոխության դեպքում,
- հնարավորությունների վերլուծություն՝ մուտքային փոփոխականի այն արժեքների որոշում, որոնք սպասվում են ցանկալի վերջնական արդյունք,
- տվյալների վերլուծություն՝ նախօրոք ունեցած տվյալների ուղղակի մուտքագրում մոդել և կանխատեսում,

¹ Дзюбенко А.Л., Информационные системы в экономике.

² Meskon M., Albert M., Fundamentals of management.

- ռիսկի վերլուծություն՝ մուտքային մեծությունների պատահական փոփոխությունների դեպքում ելքային փոփոխականների գնահատում,
- օպտիմալացում՝ կառավարվող մուտքային փոփոխականների այնպիսի արժեքների որոնում, որոնք ապահովում են լավագույն արդյունք:

Այսպիսով՝ ժամանակակից պայմաններում տեղեկատվական տեխնոլոգիաները և դրանց հիման վրա ստեղծված տեղեկատվական համակարգերը դարձել են անփոխարինելի գործիք կազմակերպության կայուն զարգացման և մրցակցային առավելությունների ապահովման համար: Տեղեկատվական համակարգերը կարճ ժամանակահատվածում դարձան կառավարիչների աշխատանքի անհրաժեշտ գործիք:

Վերջին տարիներին կտրուկ աճել է նաև հայկական կազմակերպությունների հետաքրքրությունը այնպիսի տեղեկատվական համակարգերի նկատմամբ, որոնք համալիր մոտեցում են ապահովում կազմակերպության ղեկավարմանը և կառավարչական որոշումների աջակցմանը: Միաժամանակ՝ ընդլայնվում են միջազգային տնտեսական համագործակցության շրջանակները, Հայաստանն ինտեգրվում է համաշխարհային տնտեսությանը և պետք է համապատասխանի կառավարման միջազգային ստանդարտներին, ինչը նախատեսում է նաև վերը նշված համակարգերի մշակում, ստեղծում և կիրառում:

ՀԱՅԿ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

*ՀՀ ԳԱԱ Մ. Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի բաժնի վարիչ, տ.գ.թ.*

**ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՁԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

Վերջին 3 տարիների ընթացքում գլոբալ ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը լայն քննարկումների առարկա է դարձել, ինչի մասին են վկայում հազարավոր հրապարակումներն ու աշխատությունները: Առավել տարածված կարծիքի համաձայն ճգնաժամը սկիզբ առավ ֆինանսական համակարգում, որից հետո իր ազդեցությունը տարածեց տնտեսության մնացած բոլոր ճյուղերի վրա՝ դրանով իսկ ֆինանսական ճգնաժամից վերածվելով ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի: Իհարկե, ճգնաժամի բոլոր պատճառներն ու գործոնները դեռևս բացահայտված չեն, և մեր կարծիքով դրա հիմքում ընկած գործոնները շատ խորքային են, որոնք կուտակվել են տարիների ընթացքում՝ այդպիսով ավելի զառիթափ դարձնելով շուկայական տնտեսություններին բնորոշ ցիկլային անկումը:

Ֆինանսական ճգնաժամի հետևանքների և ստեղծված նոր տնտեսական իրականության քննարկումը ավելի արգասաբեր կլինի ըստ տնտեսության ճյուղերի, ոլորտներ կամ բնագավառների իրականացնելու դեպքում: Մեկը մյուսի ետևից տպագրված բազմաթիվ հոդվածներում և այլ աշխատություններում անդրադարձ է կատարվում տնտեսության տարբեր ճյուղերում ֆինանսական ճգնաժամի ազդեցությանը, հետևանքներին, առաջացման պատճառներին և հաղթահարման հիմնական ուղիներին: Սույն հոդվածում մենք կփորձենք նկարագրել և վերլուծել ֆինանսական ճգնաժամի ազդեցությունը էլեկտրոնային ձեռնարկատիրության զարգացման վրա:

Ընդհանուր առմամբ էլեկտրոնային ձեռնարկատիրության վրա ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի ազդեցության վերաբերյալ տեսակետները հիմնականում բաժանվում էին երկու հակադիր խմբերի: Եթե առաջին ուղղության կողմնակիցները պնդում են, որ ճգնաժամը խիստ բացասական ազդեցություն կունենա էլեկտրոնային ձեռնարկատիրության վրա, ապա մյուսներն այն կարծիքին էին, որ սկսված ճգնաժամը կարող է շահույթի ավելացման և բիզնեսի ընդլայնման նոր հնարավորություններ ստեղծել էլեկտրոնային ձեռնարկատիրությանը զբաղվող ձեռնարկատերերի համար: Հետաքրքիր է, որ ձեռնարկատիրության այս